

FRANS DE POTTER

Onderstaande artikeltje werd meer dan 50 jaar geleden geschreven door Pierre Kluyskens.

De vijftigste verjaardag van het afsterven van Frans De Potter is onopgemerkt voorbijgegaan en nochtans ware het een gepaste gelegenheid geweest om eindelijk eens een meer dan verdiende hulde te brengen aan zijn nagedachtenis. Het stadsbestuur heeft echter die verjaardag geïgnoreerd zoals vijftig jaar geleden, het Gents stadsmagistraat het ook niet eens nodig achtte zich op de begraafing van de grote schrijver en historicus te laten vertegenwoordigen.

Politiek is nu eenmaal politiek en omdat Frans De Potter de opinies niet deelde van de partij welke heer en meester was op het Stadhuis, is zijn naam verwaarloosd geworden, zijn werk genegeerd en mocht hij nooit, zelfs na zijn dood niet, de officiële consecratie van zijn talent ontvangen.

Weinigen nochtans hebben zo innig hun geboortestad lief gehad als De Potter, weinigen hebben haar zo uitnemende diensten bewezen.

Wie belang stelt in de geschiedenis van Gent, wie iets meer wil afweten van het stadverleden, moet in zijn bibliotheek een paar standaardwerken bezitten die onmisbaar zijn voor de studie van onze geschiedenis: de “Histoire de Gand” van Victor Fris, een kort kernachtig maar historisch ten volle verantwoord werk, de “Volledige Beschrijving van Gent” van J.J. Steyaert, de “Mémoire sur la ville de Gand” van ridder Diericx en last but not least “Gent van den vroegsten tijd tot heden” van Frans De Potter.

Frans De Potter werd te Gent op 4 Januari 1834 geboren. Zijn ouders Jozef De Potter en Rozalia Persegaele konden hem enkel de lessen laten volgen aan de gemeentelijke school, wat niet belette dat de jonge Frans, leerzuchtig en weetgierig, zijn intellectuele bagage door eigen studie trachtte aan te vullen. Hij was amper viertien jaar oud toen hij zijn eerste artikel, een kort feuilleton, aan de redactie van de Gazette van Gent mocht bezorgen en vanaf dit ogenblik af heeft hij zijn pen nooit meer laten rusten.

Aangemoedigd door Snellaert en vooral door Prudens Van Duyse die op hem een grote invloed uitoefende, werpt De Potter zich met hart en ziel in het dichtersgenre: verzen in de geest van die tijd, en die ons vandaag wel eens doen glimlachen, maar die zo oprecht, zo “vloeiend” werden neergepend dat wij er, ondanks de ietwat pompeuze stijl toch nog immer de gevoeligheid en de schoonheid van bewonderen.

De verzen volgen elkaar op, afgewisseld door cantaten, romancen, historische

gedichten waarin hij reeds zijn liefde tot zijn geboortestad uitzingt: “Gaver herdacht”, “De Blijde inkomst van Philip den Goede te Gent”: “Is alles, alles dan te Gaver U ontzonken? Uw geestkracht, door geen dwang benard, Uw krijgseer, heinde en ver zo glansrijk uitgeblonken. En die der eeuwen sloping tart?”

Na de dichtkunst, eerste kreet van elke jonge auteur, volgen dan de historische legenden die toen ten zeerste in de smaak vielen van hun publiek: “De zestien helden van Gent”, “De Trommelaar van ‘t kasteel te Gaver” enz.

Hij is twintig jaar oud wanneer zijn eerste historische roman verschijnt, “Walter Gek”, gevolgd door een aantal andere romans, o.m. “De arme Dichter” in 1855 door een Antwerpse rederijkerskamer bekroond.

Zij zijn geschreven in de stijl van Conscience en genoten dan ook ‘n algemene bijval. Wanneer hij in 1860 met Coleta Duyckers in het huwelijk treedt heeft hij dan ook reeds als dichter en romanschrijver een grote faam verworven.

Doch ook als journalist zou hij alras de aandacht van het publiek op zich vestigen en na eerst hulpopsteller geweest te zijn van de “Beurzencourant” zou hij een paar jaren later, 1871, hoofdopsteller worden van het pas gestichte “Fondsenblad” en volgens zijn biograaf en vriend Jan Broeckaert, werd hij beschouwd als “een der beslagenste polemisten in de “Vlaamse katholieke drukpers”.

Zijn activiteit als hoofdopsteller belette hem echter niet ook nog zijn medewerking te verlenen aan talloze andere revues en tijdschriften als het Leesmusem, de Vlaamse School, de Toekomst, het Messenger des sciences historiques, het Neerduits Tijdschrift, enz., enz.

Doch de ware roeping van Frans De Potter lag in het historisch genre, Het was in dit domein dat hij zich het meest verdienstelijk wist aan te stellen en baanbrekend werk wist te verrichten. In samenwerking met zijn vriend Jan Broeckaert, liet hij tussen de jaren 1864 en 1903, de zes en veertig delen verschijnen van de “Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen”, standaardwerk, in het geheel een veertienduizend bladzijden behelzende, waarin voor de eerste maal, aan de hand van de archiefstukken, een volledige en historische gegronde geschiedenis van omzeggens alle gemeenten van onze provincie werd geschonken.

Men kan zich gemakkelijk inbeelden welke kolossale inspanningen een dergelijke onderneming vergde, wanneer men weet hoe slordig sommige gemeenten toen waren voor het behoud van haar archieven.

Een dergelijk werk had volstaan om een gans leven in beslag te nemen doch in het globaal oeuvre van De Potter - dichtbundels, romans, historische wer-

ken - is die "Geschiedenis" een druppel water geweest. Benevens zijn duizenden artikels, zijn tientallen romans, heeft Frans De Potter immers nog talloze boerken over geschiedenis en letterkunde geschreven, of gewijd aan levensbeschrijvingen, archivalia, enz., waarvan velen door de Koninklijke Academie of door culturele maatschappijen werden bekroond.

Wij kunnen enkel de belangrijkste dier werken vernoemen: De "Geschiedenis der Vlaamse letterkunde in België sedert het begin der XIXe eeuw", de "Vaderlandse Biographie of levensschets van beroemde Belgen", de "Volledige Chronologische lijst der werken van Prudens van Duyse", "Jacob Van Artevelde", de "Jaarboeken der St-Jorisgilde van Gent", "Het leven en de werken van baron Julius de Saint-Genois", het "Dagboek van Cornelis en Philip van Campene", de "Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne", de "Geschiedenis der stad Kortrijk", de "Schets ener geschiedenis der stad Roeselare", "De advertentiën in de nieuwsbladen", de "Geschiedenis van het Schependom in de Belgische gewesten", de "Chronijke van Gent door Jan van den Vivere", het "Petit Cartulaire de Gand", het "Second Cartulaire de Gand", de "Vrijdagsmarkt te Gent", "Historische sprokkelingen over Turnhout" en dan zijn standaardwerk "Gent van den vroegsten tijd tot heden".

Dit laatste werk behelst zestien delen waarvan het eerste in 1882 verscheen en het laatste, in 1933, lang na zijn dood van de schrijver. Het werk blijft niettemin onvoltooid en eindigt midden in een zin. Toen De Potter zijn groots plan opvatte, bestond enkel als algemene geschiedenis der stad, de "Mémoires sur la ville de Gand" van Karel-Lodewijk Diericx, werk dat echter door de ontdekking van nieuwe documenten en archieven reeds verouderd aandeed, terwijl het anderzijds in menig opzicht de voor de geschiedschrijver onontbeerlijke objectiviteit miste.

"Er zijn acht-en-zestig jaren verlopen, schreef De Potter in zijn "Prospectus" sedert dat ridder Diericx zijne Mémoires sur la ville de Gand in het licht zond. Edoch sedert het jaar 1814 heeft de historische wetenschap in ons aanzienlijke vorderingen gedaan: alles wat met het verleden in verband staat, werd onderzocht en vooral gedurende de jongste veertig jaren is er veel geschreven om de instellingen en de mensen van vroeger volkomener te kennen. Aldus, wat in 1814 en tot het tijdstip der bedoelde ontwikkeling van de geschiedkundige studiën in ons vaderland nog geacht kon worden voldoende te zijn, bevredigt nu hoegenaamd niet meer".

Alswaanneer andere steden en zelfs dorpen hun eigen volledige monografie kregen, zo beoogt De Potter in zijn voorwoord, bezit Gent omzeggens niets. In een Consciencestijl verklaart hij weemoedig: "Tegenover deze en meer andere Belgische steden staat - gelijk eene weleer gevierde, in de jaren van verval verlatene maagd - de gezonkene stad Gent, met schaamte wijzende op

het verouderde, gansch niet meer voldoende werk van 1814 dat tot alle opluistering twee magere steenteekeningen, eenige dito figuren van een half dozijn charterzegels en een paar fac-simile van ude oorkonde bezit”.

De Potter beseft heel goed welke taak hij op zich nam: leemten moesten aangevuld worden, archieven onderzocht, fouten verbeterd, het accent gelegd op de burgerlijke en godsdienstige inrichting, de zeden en gebruiken, de architectuur, het leven der gilden en ambachten. Met een zekere vermetelheid meldde hij zijn toekomstige lezers: “Ofschoon ons nog veel ontbreekt om met eenig recht te mogen zeggen een volledige studie te kunnen leveren, durven wij bevestigen minstens tienmaal meet te zullen mededeelen dan de beste onzer voorgangers op dit terrein heeft bijeengegaard. Gedurende twintig jaren hebben wij in de openbare archieven en ook bij bizonderne die oude schriftstukken in bezit hebben, zorgvuldig opgezocht wat voor ons plan eenige waarde had en ‘t is de vrucht van dien arbeid welken wij heden onzen stadsgenooten aanbieden”.

Wij zullen nagaan in hoeverre de voorspellingen van Frans De Potter juist waren en in welke mate hij ons een volledige geschiedenis van onze stad wist te bieden.

De Potter, die, zoals wij het verleden week zagen, het op zich had genomen een volledige geschiedenis van Gent te schrijven, “uitsluitend om de grootheid zijner geboorteplaats in het licht te stellen”, startte natuurlijk niet helemaal van het nulpunt.

Hij had niet enkel door jarenlange studie en opzoekingen in de archieven een kolossal materiaal bijeengebracht, doch hij mocht ook dankbaar gebruik maken van de talrijke werken, welke zijn voorgangers aan het verleden der Gentse stede of aan een bepaalde periode uit haar geschiedenis hadden gewijd, maar die helaas niet immer de nodige objectiviteit of zin voor de waarheid aan de dag hadden gelegd.

De gescheidenisschrijvers uit de vorige eeuwen verhaalden maar al te dikwijls hetgeen zij hadden horen vertellen of wat sedert jaren reeds door de volksmond misvormd was geworden, en trokken dan ook niet steeds een lijn tussen de historische waarheid en de legende. De archieven en bestaande documenten werden meer dan eens verwaarloosd of niet eens geraadpleegd.

Op het ogenblik, dat De Potter zijn reusachtig werk aanving, waren de werken zijner voorgangers nog niet allen met de streng objectieve en onmeedogende blik van de moderne historische kritiek onder de lens genomen geworden en de schrijver liet zich dan ook meer dan gewenst op sleeptouw nemen door teksten, welke naderhand weinig betrouwbaar werden bevonden.

Het geschiedkundig materiaal, welke tot grondslag van zijn werk dienen zou,

was dus, op enkele uitzonderingen na, erg wankelbaar en bovendien ingegeven door de grootste partijdigheid.

Voor sommige perioden bestond omzeggens geen documentatie, over andere was er te veel geschreven geworden, zoals b.v. over de troebele tijden van de godsdienstoorlogen en de beeldenstorm in de XVIe eeuw. Marcus van Vaernewijck in zijn “die beroerlicke tijden”, Bernardus De Jonghe in zijn “Gentsche Geschiedenissen”, Jan Van den Vivere in zijn kronijk, Cornelis en Filips van Campene in hun dagboek hadden elk een afzonderlijke en weinig overeenstemmende versie van deze troebele periode geschonken.

Met meer zekerheid kon men voortgaan op het Memorieboek der stad Gent van ‘t jaar 1301 tot 1793, welke in het midden van de XIXe eeuw door de Vlaamse bibliofielen werd uitgegeven, ofschoon ook nadien blijken zou dat die uitgave tal van onnauwkeurigheden bevatte. Ernstiger waren de werken van Sanderus, voornamelijk zijn *Flandria Illustrata* en de geschriften van de Gentse politiemeester Justus Billiet.

Als volledige studie over Gent, had De Potter echter enkel de “*Mémoires sur la ville de Gand*” van ridder Karel-Lodewijk Diericx te zijner beschikking, een werk dat weliswaar grote hoedanigheden bezat, maar helaas ingegeven werd door een blinde haat tegen de monniken en kloosters.

Warnkoenig en Gheldof hebben het werk van Diericx zeer juist beoordeeld wanneer zij schreven: “Diericx est, sans aucune doute, de tous les historiens de sa ville natale le plus ingénieux, le plus profond et le plus instruit; ses renseignements sont sûrs, alors qu’il écrit sans passion. Mais il n’a toujours su se défendre de ce vice”.

Het opzet van Frans De Potter beantwoordde dus aan een noodzakelijkheid: er moest eindelijk eens een volledige en objectieve geschiedenis van Gent worden geschreven, doch het was gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Moest die geschiedenis louter historisch zijn of moest zij meer opgevat worden als een sociale geschiedenis of een volledige beschrijving van de stad?

De Potter aarzelde lange tijd: het materiaal, de bronnen lagen voor hem opgestapeld, maar “omtrent de wijze van bewerkingen bleven wij lang aarzelen”, schrijft hij. Aanvankelijk dacht hij de alfabetische orde te volgen van de namen der staten, pleinen en openbare gebouwen, doch hij zag heel terecht trouwens, van die maar al te simplistische opvatting af.

Hij hield nochtans rotsvast aan zijn idee, zijn geschiedenis op te vatten als een wandeling: “Gaarne, schrijft hij, hadden wij de oude verdeling van de stad in parochiën aangenomen”, maar de Gentse parochiën bestaan niet meer zoals zij vroeger waren. Bij bestuurlijke of politiewijken dan? “Maar de meeste Gentenaars weten niet eens in welke zij gevestigd zijn!”

Eindelijk sloot hij aan bij de methode, welke door Steyaert in zijn beschrijving van Gent was gevolgd geworden: “uitgaan van een zeker punt en alsoo gansch de stad dooren omgaan”.

Steyaert was gestart op de Vrijdagmarkt, waar het hart van de rumoerige en ontembare Arteveldestede zo dikwijls had geklopt; De Potter zou op zijn beurt aan het stadhuis starten, symbool van de gemeentelijke vrijheden. Die start liet hem tevens toe eerst een brede, overzichtelijke kijk te schenken op de oorsprong, de wording en de ontwikkeling van de stad, haar instellingen, haar magistraat.

Samen met de beschrijving en geschiedenis van het Belfort, maakte deze studie het voorwerp uit van het eerste deel van zijn werk. En dan begon de lange wandeling doorheen de oude stad: de Koornmarkt met de aanpalende staten en zo de klassieke “toer”, vervolgens langs de Veldstraat, de Kouter, de Korte Dagsteeg, het Bisdomplein, de Koestraat, de Mageleinstraat, de St-Baafskerk; dan verder naar de Vrijdagmarkt, terugkerende naar de St-Michielskerk, Onderbergen, de Coupure en de Hoogstraat.

De dood kwam helaas een einde stellen aan deze lange en boeiende wandeling, welke gans het verleden van de stad had opgewekt. Een gebouw is voor De Potter niet enkel een architecturaal iets, maar een schrijn, welke hij opent en waaruit hij een na een de blijde en droeve herinneringen haalt. Een straat is telkens een brok geschiedenis, welke tussen de rij huizen defileert: Blijde intreden, beschietingen, feestelijkheden, vreemde overheersing.

Geen historisch feit wordt vergeten, geen detail verwaarloosd. En in voetnota een weelde van documenten, archiefstukken, enz. Hij heeft driemaal meer documenten aangehaald en gepubliceerd dan Diericx en dit alleen reeds zou volstaan om de blijvende faam van het werk te verzekeren.

Doch De Potter heeft zijn geschiedenis niet willen opvatten als een dor aan-eenrijgen van historische documenten of als een chronologische lijst van data en gebeurtenissen. Door die feiten en voorvallen in te lassen in een levendig geheel heeft hij de lezer, die hem in zijn wandeling vergezelde, bij ieder gebouw een anecdote, een geschiedkundig feit verhaald en aldus het verleden van de stad als het ware vastgehaakt aan de gevels, de kerken, de openbare gebouwen.

Het geloof, de zeden en gewoonten, de tradities van onze voorouders, hun vrijheidszin, hun bestuurlijke en militaire organisatie, hun huiselijk leven zelfs worden bij ieder hoofdstuk op een nieuwe en levendige wijze geïllustreerd.

Gent, vanaf zijn oorsprong tot op het einde van de XIXe eeuw, defileert voor onze ogen als een reusachtige en eindeloze historische stoet, waarin alle episoden, als grote getuigen uitgebeeld zouden zijn.

“De Potter, schreef Jan Broeckaert, die vele jaren zijn trouwste medewerker

was, had aan dat werk zijn beste krachten besteed; hij arbeidde er aan, met voorliefde en in geweten, zoals het de geschiedschrijver betaamt, onbezorgd of het hem geldelijke voordelen zou opleveren”.

Het werk van De Potter is niet volmaakt, doch om er een onpartijdig, objectief oordeel te kunnen over vellen, moet men zich terug plaatsen op het einde van de vorige eeuw: De Potter beschikte over gebrekkig materiaal. Hij heeft gans alleen stapels archieven moeten uitpluizen en heeft over de nodige tijd niet beschikt om alle beweringen en aanhalingen van zijn voorgangers te verifiëren of de berg archieven te ordenen.

Met dit materiaal en de tijd welke hem gegund werd, heeft hij ontgensprekelijk baanbrekend en nuttig werk verricht, de opzoekingen aan degenen, die na hem schreven, vergemakkelijkt en in elk geval was hij de eerste om ons een volledige beschrijving en geschiedenis onzer stad aan te bieden. Het is dan ook geheel ten onrechte dat men zijn werk zo scherp en zo bitsig heeft aangevallen: “En toch, schrijft Broeckaert, werd het werk door de belagers van de schrijver op een waarlijk ongehoorde wijze aangerand. Zoals nog nooit gebeurd was, had men het met een zekere voldoening uitgepluisd om er hier en daar enkele misslagen in te ontdekken, alsof een werk van zulk gehalte door één man alleen ondernomen en voortgezet, kon volmaakt wezen”.

De politiek had hier terug een grote rol in gespeeld: meest alle kritiek ging uit van de tegenstrevers van de man, die als hoofdredacteur van het Fondsenblad en als polemist zijn godsdienstige overtuigingen met klem had durven verdedigen.

Ondanks die kritiek en de leemten van het werk is “Gent van den vroegsten tijd tot heden” nog immer een standaardwerk voor de geschiedenis van onze stad gebleven. Bij geen enkele andere auteur vindt men die weelde van details, die verwijzingen naar de bronnen, die levendigheid van toon, welke het werk van De Potter kenmerken, doch hij heeft zijn geschiedenis geschreven op een ogenblik dat het materieel volkomen onmogelijk was ze te schrijven. Een mensenleven kon niet volstaan om alles te onderzoeken, te ontleden en te synthetiseren. Er waren nog te veel onbekenden, te veel punten en vragen, welke onopgelost waren gebleven.

Niemand had toen een volmaakte geschiedenis van Gent kunnen schrijven. Heden zou zulks mogelijk zijn, omdat sedert het verschijnen van het eerste deel van De Potter's werk in 1882, andere studies, welke ook een gans mensenleven in beslag hadden genomen, het licht zagen en het voorhanden zijnde historisch materiaal uitbreiden en vooral methodisch klasseerden.

Het was immers in 1896 dat de stadsarchivaris, Victor Van der Haeghen, zijn “Inventaire des archives de la ville de Gand” liet verschijnen, waarin alle

documenten in het Stadsarchief bewaard, chronologisch en methodisch werden opgesomd.

Het was slechts in 1907 en 1921 dat Victor Fris zijn “Bibliographie de l’histoire de Gand” liet verschijnen, ander kapitaal en onmisbaar geworden werk.

Heden zou een volledige geschiedenis van Gent te kunnen geschreven worden, omdat omzeggens als het materiaal werd bijeengebracht, gezuiverd en onderzocht.

Doch, wie zou een dergelijke taak durven aanpakken? Niemand zou het kunnen bolwerken, tenware, zoals zulke b.v. het geval was voor de geschiedenis van Vlaanderen, een vijftal historici of zelfs meer, elk een periode of een aspect van het verleden van Gent zouden behandelen, onder leiding en met de nodige hulp van een universitair seminarie of andere wetenschappelijke intelligentie.

Pierre Kluykens
